

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра світової економіки

Випускна кваліфікаційна робота

на тему

"Продовольча безпека України в умовах глобальних викликів"

(на матеріалах Асоціації «Український національний комітет Міжнародної
Торгової Палати (ICC Ukraine)» м. Київ)

Студентки II курсу, 1м групи
факультету міжнародної торгівлі
та права, спеціальності 051
«Економіка» спеціалізації
«Міжнародна економіка»

Бурчак
Ольга Андріївна

_____ (підпис)

Науковий керівник
Кандидат економічних
наук, доцент

Шнирков
Олександр Олександрович

_____ (підпис)

Гарант освітньої
програми
Кандидат економічних
наук, професор

Кудирко
Людмила Петрівна

_____ (підпис)

Київ 2020

АНОТАЦІЯ

Бурчак О.А. Продовольча безпека України в умовах глобальних викликів (на матеріалах Асоціації «Український національний комітет Міжнародної Торгової Палати (ICC Ukraine)» м. Київ)

Забезпечення продовольчої безпеки є однією із найважливіших сучасних проблем світової економіки. На основі проведеного дослідження узагальнено поняття продовольчої безпеки, яка повинна охоплювати такі складові: економічна та фізична доступність, якість та безпека продуктів харчування.

Проведено аналіз рівня світової продовольчої безпеки за допомогою даних міжнародних організацій, які здійснюють моніторинг продовольчої безпеки, таких як ФАО, IFAD, WFP, WHO.

У дослідженні проведено оцінку стану продовольчої безпеки України, визначено, що продовольчий потенціал і фізична доступність до продуктів забезпечує необхідний рівень продовольчої безпеки. Проте економічна доступність зважаючи на економічну ситуацію не дозволяє використати його для задоволення раціональних норм споживання населення.

У результаті дослідження окреслено основні напрями та шляхи формування забезпечення продовольчої безпеки держави. Встановлено, що важливим напрямом державного регулювання продовольчої безпеки України є контролю якості та безпечності та покращення загальноекономічного стану, що сприятиме економічній доступності продуктів харчування.

Ключові слова: продовольча безпека, складові продовольчої безпеки, чинники продовольчої безпеки, голод, недоїдання.

ANNOTATION

Burchak OA Food security of Ukraine in the context of global challenges (based on the materials of the Association "Ukrainian National Committee of the International Chamber of Commerce (ICC Ukraine)" Kyiv)

Ensuring food security is one of the most important modern problems of the world economy. Based on the study, the concept of food security is generalized, which should include the following components: economic and physical availability, quality and safety of food products.

The level of global food security was analyzed with the help of data from international organizations that monitor food security, such as FAO, IFAD, WFP, WHO.

The study assesses the state of food security in Ukraine, determined that the food potential and physical availability of products provides the required level of food security. However, economic affordability due to the economic situation does not allow to use it to meet the rational norms of consumption.

As a result of the research, the main directions and ways of forming the food security of the state are outlined. It is established that an important area of state regulation of food security in Ukraine is quality control and safety and improvement of the general economic situation, which will contribute to the economic affordability of food.

Key words: food security, components of food security, food security factors, hunger, malnutrition.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО РІВНЯ СВІТОВОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....	7
1.1. Основні виклики продовольчій безпеці країн світу.....	7
1.2. Аналіз рівня продовольчої безпеки в глобальному середовищі.....	12
Висновки до розділу 1.....	16
РОЗДІЛ 2 ОЦІНКА РІВНЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	17
2.1. Фактори впливу та критерії оцінки рівня продовольчої безпеки країни.....	17
2.2. Аналіз рівня продовольчої безпеки України на сучасному етапі її розвитку...	23
Висновки до розділу 2.....	29
РОЗДІЛ 3 СПОСОБИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	30
3.1. Пріоритетні напрями підвищення рівня продовольчої безпеки України.....	30
3.2. Прогнозна оцінка наслідків впровадження заходів з підвищення рівня продовольчої безпеки.....	34
Висновки до розділу 3.....	40
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	43
ДОДАТКИ.....	50

ВСТУП

Актуальність роботи. Дана тема є дуже актуальною, адже дослідження продовольчої безпеки є одним з найбільш обговорюваних та важливих із наразі існуючих питань на глобальному просторі. Багато різноманітних учених намагаються знайти шляхи покращення сучасної ситуації в світі. Це пояснюється тим, що проблеми продовольчої безпеки так чи інакше зачіпають інтереси всього людства, адже мають величезний вплив на глобальний соціально-економічний розвиток. Багато людей у світі досі не мають доступу до достатньої для підтримки нормальної життєдіяльності кількості їжі. Країни, зокрема і Україна, значною мірою залежать від імпорту продуктів харчування. Така продовольча залежність підриває не тільки рівень продовольчої безпеки держави, але й рівень національної безпеки в цілому. Саме тому обрана проблематика дослідження є вельми актуальною на даний момент.

Аналіз рівня розробленості теми. На сучасному етапі розвитку людства питання продовольчої безпеки обговорюється все частіше. Питання продовольчої безпеки у світі, зокрема і в Україні, стоїть досить гостро. Зосередження уваги держави на продовольчій безпеці в даний час особливо актуально, адже продовольча безпека є важливим фактором, що визначає здатність держави забезпечити підґрунтя для достатнього рівня життя будь-якої країни. Швидке зростання кількості населення у світі викликає проблеми доступу до їжі, її якості тощо. Економічні кризи, нестабільна ситуація на міжнародних ринках, неефективне використання наявних ресурсів загострюють питання продовольчої безпеки. З огляду на все вищесказане, можна зазначити, що дослідження проблеми продовольчої безпеки та шляхів її вирішення є серйозним питанням, що потребує уваги.

Теоретичні та практичні аспекти продовольчого забезпечення проаналізовано у працях таких зарубіжних та вітчизняних вчених: Т.Р. Мальтуса [1], Ф. Кене [2], Д. Кейнса [3], П.Т. Саблук [4], Н.В. Волченко [5], П.І. Гайдуцького [6], Ю.Г. Ємець [7], Р.М. Кузьо [8], О.В. Шубравської [9] та інших дослідників.

Орієнтуючись на основні питання, що були підняті в даних роботах, можна зробити висновок, що важливим є подальше дослідження чинників продовольчої безпеки, виокремлення головних напрямів її забезпечення в Україні.

Мета дипломної роботи. Метою даної роботи є дослідження стану, загроз та шляхів забезпечення продовольчої безпеки України.

Відповідно до зазначеної мети були поставлені наступні **завдання**:

- визначити основні виклики продовольчій безпеці країн світу;
- проаналізувати сучасний рівень світової продовольчої безпеки;
- систематизувати фактори впливу на рівень продовольчої безпеки;
- проаналізувати рівень продовольчої безпеки України;
- визначити способи покращення рівня продовольчої безпеки України;
- проаналізувати пріоритетні напрями забезпечення продовольчої безпеки України.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини щодо формування продовольчої безпеки України в умовах викликів і загроз глобалізації.

Предмет дослідження – теоретико-практичні аспекти дослідження та механізм забезпечення продовольчої безпеки.

Методи дослідження. Теоретичною і методичною основою дипломної роботи є базові положення економічної теорії, міжнародної економіки, наукові розробки вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем продовольчої безпеки.

Наукові результати дослідження було одержано з використанням таких методів: теоретичного узагальнення та порівняння, класифікації та групування (для розробки переліку основних аспектів продовольчої безпеки), аналізу та синтезу (для компаративного аналізу рівнів продовольчої безпеки України та світу), абстрактно-логічного методу, статистичного аналізу (у ході обробки вторинних статистичних даних), економікостатистичний метод (для визначення тенденцій розвитку кількісних та якісних показників продовольчої безпеки України).

Науково-практична новизна отриманих результатів полягає у встановленні головних чинників, які впливають на рівень продовольчої безпеки,

визначенні основних викликів продовольчій безпеці, розробці напрямів підвищення рівня продовольчої безпеки України.

Інформація про апробацію результатів дослідження

Бурчак О.А. Продовольча безпека України в умовах глобалізації: сутність, стан, загрози та шляхи забезпечення / Світова економіка / World Economy: зб. наук. ст. студ. ден. та заоч. форм навч./ відп. ред. Г.В. Дугінець - Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. - Ч. 1. С. 11-17.

Структура та обсяг випускної кваліфікаційної роботи. Дипломна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дипломної роботи становить 50 сторінок комп'ютерного тексту. Робота містить 4 таблиці та 4 рисунки. Список використаних джерел налічує 66 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО РІВНЯ СВІТОВОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Основні виклики продовольчій безпеці країн світу

Питання продовольчої безпеки гостро стоїть на порядку денному, адже саме достатня кількість та якість їжі є базовою умовою для нормальної життєдіяльності людини. Проблема продовольчої безпеки притаманна не лише країнам, де голодують. Навіть у порівняно заможних державах вона потребує постійного моніторингу. Першочерговим завданням агропромислового комплексу країни є саме забезпечення населення продуктами харчування та пошук нових можливостей для покращення рівня життя населення держави.

На сучасному етапі розвитку світ розуміє, що проблема голоду все ще не відступає. У вересні 2015 року на історичному Саміті ООН світовими лідерами були прийняті 17 цілей сталого розвитку (ЦСР), які є частиною Порядку денного в галузі розвитку на період до 2030 року. Глобальні цілі офіційно вступили в силу 1 січня 2016 року. Протягом наступних п'ятнадцяти років країни будуть спрямовувати свої зусилля на подолання всіх форм бідності, на боротьбу з нерівністю, на усунення негативних проявів кліматичних змін та, в тому числі, і на боротьбу з голодом та недоїданням.

Ціль 2.1 ЦСР – до 2030 року покінчити з голодом і забезпечити всім, особливо малозабезпеченим і вразливим групам населення, включаючи немовлят, цілорічний доступ до безпечної, поживної та достатньої їжі. Ціль 2.2 – до 2030 року покінчити з усіма формами недоїдання, у тому числі досягти до 2025 року погоджених на міжнародному рівні цільових показників, що стосуються боротьби з затримкою росту і виснаженням у дітей віком до п'яти років, а також задовольняти потреби в харчуванні дівчат підліткового віку, вагітних і жінок, які годують, та літніх людей [10].

У Проекті Закону України від 08.04.2011 № 8370 «Про основи продовольчої безпеки України» зазначено, що продовольча безпека – це здатність держави задовольняти потреби населення в харчуванні на рівні не нижче медичних обґрунтованих норм гарантована наявністю відповідних ресурсів, потенціалом внутрішнього виробництва, незалежно від внутрішніх і зовнішніх умов (погроз) спроможність забезпечити сприятливу демографічну динаміку, збереження генофонду нації, сталість розвитку, інтеграцію країни у світовий економічний простір, суверенітет і незалежність [11].

Аналізуючи різні визначення продовольчої безпеки, можна дати комплексне визначення цьому поняттю. Під продовольчою безпекою науковці розуміють стан економіки, соціальної та екологічної сфер, за якого держава має продовольчу незалежність, а населення цієї країни має доступ (економічна, фізична та соціальна доступність) до достатнього обсягу продуктів харчування, що відповідають необхідним нормам якості.

Тенденції розвитку сучасного світу дають нам зрозуміти, що у найближчому майбутньому ми зіткнемося з багатьма викликами, які загрожуватимуть продовольчій безпеці як окремих країн та регіонів, так і світу в цілому. Матіс Вакернагель і його колеги проводили дослідження, в якому вони оцінювали навантаження на довкілля з боку людини і порівнювали її з підтримуючою здатністю (потенційною ємністю) планети. Вони визначили екологічне навантаження як земельну територію, необхідну для отримання потрібної кількості ресурсів (зерна, продовольства, деревини, риби, площ під міську забудову) і розкладання викидів, вироблених світовим співтовариством. Згідно з результатами, людство вже витрачає приблизно на 20% більше, ніж допускає рівень самопідтримки [12]. У найближчому майбутньому це може призвести до катастрофічних наслідків, адже населення планети невпинно зростає, що може призвести до боротьби за їжу та масового голоду. Більш того, недоїдання, особливо у дітей та матерів, є провідним фактором ризику смерті та інших наслідків для здоров'я.

Крім недостатності фізичного доступу до продовольства, в силу збільшення дефіциту продовольчої сировини прогнозується зменшення економічної доступності. Міжнародна благодійна організація "Oxfam" прогнозує, що ціни на основні продукти харчування до 2030 року можуть зрости більш ніж у два рази. У разі, якщо глави держав і урядів не вживуть необхідних заходів, вартість зернових культур у найближчі 20 років зросте на 120—180 %. Експерти "Oxfam" не самотні у своїх прогнозах стрімкого зростання цін на продукти харчування. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) і ФАО також прогнозують, що в найближчі десять років середня ціна на пшеницю і кормове зерно підвищиться на 15—40 %, на рослинні олії перевищить 40 %, на молочні продукти підвищиться в середньому на 16—45 % [13].

У 2012 році дослідницький підрозділ журналу Economist [14] запропонував Глобальний індекс продовольчої безпеки, який складався з трьох загальних показників: якість та безпека, фінансова доступність і фізична доступність. 2017 року додали четвертий показник — природні ресурси та стійкість. Така зміна методології підрахунку пов'язана з тим, що у 2017 році вперше за п'ять років спостерігалось погіршення світової продовольчої безпеки. Крім традиційних ризиків все значнішу роль відіграють проблеми із глобальним потеплінням і несприятливі погодні умови. А вихід Сполучених Штатів із Паризької угоди ще більше посилив негативні очікування відносно кліматичних змін. Крім того, останнім часом відбувається суттєве зростання глобальної політичної нестабільності. Тому, починаючи з 2017 року, було прийнято рішення публікувати два варіанти Індексу: середній рейтинг продовольчої безпеки на основі трьох показників та скорегований з урахуванням четвертого — впливу природних факторів [15].

Продовольча безпека має 3 форми прояву, кожна з яких має супроводжуючі виклики для економіки країни:

- перевищення пропозиції над попитом за умови стабільної платоспроможності (профіцитний продовольчий ринок);

- перевищення попиту над пропозицією за умови стабільної платоспроможності (дефіцитний ринок);
- зниження попиту через скорочення платоспроможності, що призводить до зниження пропозиції та зростання вартості виробництва (ринок, що деградує).

Перші дві форми прояву продовольчої проблеми пов'язані переважно з коливанням пропозиції, що відбиває циклічний характер сільськогосподарського виробництва, сезонність, залежність від погодних умов та інших біологічних чинників. Але подолати ці викривлення порівняно легко, хоча це і потребує додаткових витрат (на укладення термінових експортних угод, залучення імпортованих продовольчих ресурсів, збільшення товарних запасів тощо).

Продовольча проблема в третій формі проявляється в умовах економічної кризи, має затяжний характер і руйнівні наслідки для продовольчого ринку. Вона характеризується негативними зрушеннями не тільки в галузях, що обслуговують продовольчий ринок, але і в економіці в цілому та в соціальній сфері. Негативні зрушення зумовлені низькою віддачою природно-ресурсного потенціалу, відсутністю ефективного власника, безвідповідальним ставленням до землі, недосконалими технологіями виробництва, недотриманням науково-обґрунтованих норм ведення землеробства, хибною практикою максимального залучення земель до обробітку, недостатнім внесенням мінеральних добрив, недоцільною ціновою політикою, відсутністю достатньої кількості сільськогосподарської техніки та її низькою якістю, невиконанням природоохоронних заходів [16]. Саме у такій формі прояву продовольча безпека має найкатастрофічніші та найзатяжніші наслідки для економіки країни.

Наразі, для багатьох країн світу одним із основних викликів стає продовольча залежність. Причинами продовольчої залежності країни можуть бути:

- 1) дефіцит продовольства і низький рівень платоспроможного попиту, що обумовлюють незбалансованість внутрішнього продовольчого ринку за попитом і пропозицією;

- 2) залежність внутрішнього ринку від імпорتنих поставок продовольства, недостатня конкурентоспроможність національного агропромислового комплексу;
- 3) низька конкурентоздатність продукції за якістю та/або ціною при достатності продовольства власного виробництва;
- 4) нерозвиненість зовнішньоекономічних зв'язків, замкнутість внутрішнього продовольчого ринку;
- 5) низька ефективність діяльності господарюючих суб'єктів в АПК;
- 6) перетворення експорту продовольчої продукції на самоціль розвитку агропромислового комплексу;
- 7) зростання зобов'язань із покриття зовнішнього боргу при нестабільному курсі національної валюти [17].

Вирішивши проблему продовольчої залежності країна може забезпечити продовольчу безпеку на належному рівні, що, в свою чергу, служить каталізатором для багатьох інших процесів в економіці, які сприятимуть її розвитку.

Існує багато інших загроз продовольчій безпеці. 2017 та 2018 роки показали, що світові конфлікти та кліматичні проблеми підривають зусилля, спрямовані на припинення голоду, продовольчої нестабільності та недоїдання. У 2019 році звіт «Стан продовольчої безпеки та харчування у світі у 2020 році» показав, що спади в економіці також підривають ці зусилля. У 2020 році пандемія COVID-19, а також безпрецедентне нашестя сарани у Східній Африці і Південній Азії. Комахи знищили врожаї в Сомалі, Ефіопії і Кенії - країнах, які особливо сильно залежать від сільського господарства. Проблема не обмежується Африкою: зграї сарани зустрічалися також в Саудівській Аравії і Пакистані [18]. Все це ставить під загрозу продовольчу безпеку і загрожує масштабним голодом.

За прогнозами ООН, чисельність людства до 2050 р. зросте до 9,3 млрд. осіб, тоді як продуктивність рослинницької продукції – тільки на 15%, а вміст білка зменшиться на 20%. Таким чином, виникає першочергове завдання для вчених-аграріїв світу: як забезпечити продуктами харчування людство і як підвищити продуктивність сільського господарства не на шкоду якості продукції [19].

За додатковими дослідженнями ФАО близько 78% земної поверхні мають серйозні природні обмеження для розвитку землеробства, 13,5% площі характеризуються низькою продуктивністю, 6% - середньою і лише 3% - високою. [20]. Така ситуація свідчить про те, що ще одним із основних викликів продовольчій безпеці всіх країн світу є недостатня кількість земель, придатних для ведення ефективного сільського господарства.

Тож, можна побачити, що проблема продовольчої безпеки гостро стоїть на порядку денному у всьому світі, а боротьба з голодом – це не пережиток минулого, а й досі актуальне питання.

1.2. Аналіз рівня продовольчої безпеки в глобальному середовищі

За оцінками Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), станом на 2019 рік практично 9% жителів планети (690 млн людей у світі) потерпає від голоду [21].

Як вже було зазначено вище, Резолюцією, прийнятою Генеральною асамблеєю ООН у 2015 році, однією з 17 цілей сталого розвитку на період до 2030 року є подолання голоду. Також, на перший план висувається досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства. На жаль, у багатьох країнах світу (країни Африки, Південної Азії) досі значна кількість голодуючих. Згідно з доповіддю, в Африці понад 30% населення постійно голодує. В ООН відзначають, що в 2018 році кожна сьома дитина в світі народилася з недостатньою вагою [22].

У 2019 році 2 млрд людей у світі не мали регулярного доступу до безпечної, поживної їжі у достатній кількості. До них належать всі люди у світі, охоплені помірним рівнем відсутності продовольчої безпеки, а також ті, хто страждає від голоду, включаючи 8% населення Північної Америки та Європи [23].

Більш того, за оцінками Світової продовольчої програми 70% найбідніших людей у світі живуть у сільській місцевості і заробляють на життя за допомогою сільського господарства [24]. Тому, вирішення продовольчої проблеми на

глобальному рівні стосується, перш за все, саме цих людей – найбільш незахищених та вразливих, тих, кому неврожай або природний катаклізм, що знищить запаси їжі, може вартувати життя.

Окрім всього, здорове харчування недоступне для понад 3 мільярдів людей у світі, адже, за оцінками, таке харчування в середньому в п'ять разів дорожче, ніж дієти, які задовольняють лише потребу організму в енергії через продукти із високим рівнем вмісту крохмалю.

Країни з низьким рівнем доходу більше покладаються на основні продукти харчування, а менше на фрукти та овочі та продукти харчування тваринного походження, ніж країни з високим доходом. Лише в Азії та в країнах із середнім рівнем доходу є достатньо фруктів та овочів для споживання, щоб відповідати рекомендаціям FAO / ВООЗ щодо споживання не менше 400 г / людину / день [25].

Діти - найбільш помітні жертви недоїдання. За підрахунками, недоїдання - включаючи затримку росту, дефіцит вітаміну А та цинку та обмеження росту плода (коли дитина не виростає до своєї нормальної ваги до народження) - є причиною 45% усіх дитячих смертей у 2011 році. Недоїдання посилює дію будь-якої хвороби, включаючи кір та малярію. За даними ВООЗ у 2018 році 5,3 мільйона дітей померли до свого п'ятого дня народження, у багатьох випадках внаслідок недоїдання [26].

Згідно з Глобальним індексом голоду (Global Hunger Index – GHI) 2020 року, рівень голоду у всьому світі знаходиться на помірному рівні – в основі цього лежать проблеми в окремих регіонах, країнах та громадах. Африка на південь від Сахари та Південна Азія мають найвищий рівень голоду та недоїдання серед інших світових регіонів, при цьому показники GHI 2020 становлять 27,8 та 26,0 відповідно - обидва вважаються серйозними. На відміну від них, показники GHI 2020 року в Європі та Центральній Азії, Латинській Америці та Карибському басейні, Східній та Південно-Східній Азії та Західній Азії та Північній Африці коливаються від 5,8 до 12,0, що свідчить про низький або помірний рівень голоду.

Топ-20 країн, населення яких наразі найбільше страждає від недоїдання: Центральноафриканська Республіка (60% населення), Зімбабве (51%), Гаїті (50%), Північна Корея (47%), Замбія (47%), Мадагаскар (44%), Уганда (41%), Ємен (40%),

Республіка Конго (40%), Чад (38%), Ліберія (37%), Руанда (37%), Танзанія (31%), Афганістан (30%), Кенія (30%), Гвінея-Бісау (28%), Мозамбік (28%), Сьєрра-Леоне (26%), Ангола (25%), Східний Тимор (25%) [27].

Однією з основних причин голоду у цих країнах є бідність. Причини бідності включають брак ресурсів, нерівний розподіл доходів у світі та в межах конкретних країн, конфлікти та сам голод.

За даними ООН, станом на 2015 рік, коли були зібрані найновіші вичерпні дані про глобальну бідність, близько 736 мільйонів людей живуть за міжнародною межею бідності менше 1,90 доларів на людину на день. У 2018 році майже 8% працівників світу та їхні сім'ї жили менше, ніж 1,90 доларів США на людину на день. Як було зазначено вище, більшість людей, які живуть за межею бідності, належать до двох регіонів: Південної Азії та Африки на південь від Сахари [28].

Більше половини людей у світі, що голодують проживають у країнах, що постраждали в результаті конфліктів. Дефіцит продовольства у країнах, що постраждали в результаті конфліктів, продовжує посилюватися, а це означає, що гуманітарні зусилля з надання допомоги і підтримки засобів до існування залишаються життєво важливими.

Конфлікти у сільській місцевості перешкоджають виробництву продуктів харчування та розвитку сільського господарства, коли зачіпається транспортна або ринкова інфраструктура, руйнуються земельні ресурси. Окрім впливу на продовольчі системи, конфлікт може також вплинути на економіку, підвищити ціни на продовольство та ускладнити придбання необхідних продуктів харчування. У райони, де висока загроза конфліктів може бути важко доставити гуманітарну допомогу для подолання голоду тощо.

Іншими основними причинами голоду є політична нестабільність, неефективна продовольча та аграрна політика, зміни клімату та їх екологічні наслідки (хвороби, спричинені такими переносниками як комарі та блохи, які люблять теплий вологий клімат, можуть продовжити цикл недоїдання) [29].

Чад є однією з тих країн, що із року в рік входить до списку країн, населення яких найбільше страждає від недоїдання. Постійні наслідки зміни клімату в країні,

наплив біженців – все це підриває продовольчу безпеку цієї країни. Політична нестабільність та напади циклонів є основними причинами голоду в Мадагаскарі. Що стосується Гаїті, то острівна країна постраждала від руйнівного поєднання політичної нестабільності та стихійних лих, включаючи наслідки землетрусу в країні 2010 року та урагану Метью у 2016 році [28].

Жоден регіон світу не захищений від голоду, і пандемія COVID-19 яскраво про це заявила. Оцінка GHI в Латинській Америці за 2020 рік становить 8,4 (низький рівень). Проте, цей регіон особливо сильно постраждав від COVID-19, наслідки чого поки що не відображаються в оцінках GHI. Значна частка населення у цьому регіоні зайнята в аграрному секторі, тож пандемія може призвести до значного зростання рівня голоду.

Регіон Західної Азії та Північної Африки має показник GHI за 2020 рік 12,0, який вважається помірним. Пандемія COVID-19 загрожує зменшенням доступу до продовольства, оскільки грошові перекази та туристичний дохід зменшуються, а рівень безробіття та бідності зростає в усьому регіоні. Лівія, Сирія та Ємен стикаються з постійними конфліктами, а пандемія COVID-19 ризикує ще більше підштовхнути вразливі групи населення до голоду та недоїдання.

Для всієї Азії та Тихоокеанського регіону пандемія COVID-19 має економічні наслідки, що призводить до менш диверсифікованого та поживного харчування [30].

Світ наразі не готовий до досягнення нульового рівня голоду до 2030 року. Якщо останні тенденції збережуться, кількість людей, які постраждали від голоду, перевищить 840 мільйонів до 2030 року. Попередня оцінка передбачає, що пандемія COVID-19 може додати від 83 до 132 мільйонів людей до загальної кількості людей, що не доїдають у світі в 2020 році, залежно від сценарію економічного зростання.

Викорінення голоду та недоїдання є одним із найбільших викликів сучасності. Наслідки недостатньої - або неправильної їжі - не лише спричиняють страждання та погіршення здоров'я, вони також уповільнюють прогрес у багатьох інших сферах розвитку, таких як освіта та працевлаштування.

Висновки до розділу 1

Продовольча безпека означає, що всі люди у будь-який час мають фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої, безпечної та поживної їжі, яка відповідає їхнім харчовим уподобанням та харчовим потребам.

Основними причинами низького рівня продовольчої безпеки можна вважати політичну нестабільність, неефективну продовольчу та аграрну політику, зміни клімату та їх екологічні наслідки, продовольчу залежність, зменшення економічної доступності тощо. Все це в купі зі зростанням чисельності населення, особливо у найбільш вразливих регіонах, унеможливорює повноцінне забезпечення продовольчої безпеки.

Наразі, проблема продовольчої безпеки так чи інакше стосується всього світу. Останні дослідження показують, що у світі від голоду страждає близько 9% населення – більшість з цих людей проживають у Південній Азії та Африці на південь від Сахари. Більш того, діти є одними із найпомітніших жертв голоду. За даними ВООЗ у 2018 році 5,3 мільйона дітей померли до свого п'ятого дня народження, у багатьох випадках внаслідок недоїдання.

Існує багато викликів продовольчій безпеці. Більш того, прогнози показують, що світ не йде на шляху досягнення нульового голоду до 2030 року. Продовольча безпека найбільш вразливих регіонів світу, ймовірно, ще більше погіршиться через наслідки пандемії COVID-19 на здоров'я та соціально-економічний стан. Міжнародна благодійна організація "Oxfam" прогнозує, що ціни на основні продукти харчування до 2030 року можуть зрости більш ніж у два рази. У регіонах, де люди і так живуть за межею бідності, збільшення вартості основних харчових продуктів може привести до катастрофічних наслідків. Більш того, протягом найближчих десятиліть мінливий клімат, зростання глобального населення, зростання цін на продовольство та екологічні стресові фактори матимуть значний вплив на продовольчу безпеку.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА РІВНЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Фактори впливу та критерії оцінки рівня продовольчої безпеки країни

Продовольча безпека – це комплексне поняття, яке не може існувати незалежно та відособлено. На рівень продовольчої безпеки мають вплив значна кількість чинників. Основними є:

1. рівень і структура кінцевого споживання продуктів харчування (відповідність рівня і структури кінцевого споживання продуктів харчування раціональним фізіологічним нормам здорового харчування);
2. стан продовольчого потенціалу сфер АПК і природних ресурсів сільськогосподарського призначення (наявність виробничого потенціалу сфер АПК, достатнього для виробництва основних (життєво важливих) продуктів харчування в обсязі й асортименті, який дає змогу виконати вимогу п. 1 при безпечному рівні експорту-імпорту продовольства);
3. обсяги і структура експорту-імпорту продовольства (відповідність обсягів і структури експорту-імпорту продовольства безпечному для даної країни рівню, що визначається можливостями економічно доцільного виробництва основних (життєво важливих) продуктів харчування в країні. Даний критерій безпосередньо встановлює безпечне співвідношення внутрішнього виробництва і міжнародної торгівлі);
4. якість і безпека продовольства (відповідність якості і безпеки продовольства вимогам санітарно-гігієнічних, екологічних і епідеміологічних стандартів здорового харчування).

Наведені вище фактори повинні знайти свій вираз у низці показників, що кількісно визначають стан продовольчої безпеки. Так, наприклад, для характеристики безпечного рівня імпорту основним показником є коефіцієнт самозабезпечення, розрахований на вартісній або енергетичній основі.

Фактори впливу на рівень продовольчої безпеки можуть мати довго- та короткостроковий характер. Їх характеристика наведена у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Довго- та короткострокові фактори впливу на продовольчу безпеку

Довгострокові чинники	Короткострокові чинники
групи населення, що живуть за межею бідності і не мають достатнього доходу для придбання мінімального набору продуктів харчування;	нестабільність аграрного виробництва і можливість природних катаклізмів, що знижують продовольче забезпечення в окремі періоди;
населення територій, продовольче постачання яких не забезпечується ринковими механізмами через зовнішні чинники (наприклад, транспортну недоступність);	велика залежність продовольчого забезпечення від зовнішніх джерел на фоні нестабільної кон'юнктури національного та світових ринків і валютних надходжень від імпорту;
незбалансованість харчування з певних складових, що призводить до втрати здоров'я нації або окремих груп населення;	нестабільне зовнішньополітичне становище країни у світі може призвести до торгового ембарго та інших подібних санкцій
низький контроль над безпекою продуктів харчування, через що продовольство стає загрозою життю і здоров'ю нації;	
виснаження природного потенціалу аграрного виробництва в країні призводить до зниження рівня продовольчого забезпечення нації;	
низький матеріально-технічний, фінансовий, науково-технологічний потенціал сталого відтворення сфер АПК.	

Джерело: розроблено автором на основі [31]

Існує велика кількість показників, які дозволяють оцінити (іноді побічно) рівень продовольчої безпеки в цілому, так і за окремими факторами, що наведені вище. З економічної точки зору ними можуть бути:

- вартість мінімального продовольчого кошика порівняно із середньомісячною зарплатою;

- кількість населення з доходами, що нижче за величину прожиткового мінімуму;
- частка витрат населення на купівлю продуктів харчування у структурі витрат;
- купівельна спроможність населення;
- розподіл грошових доходів у суспільстві (наприклад, індекс Джині) тощо.

Важливо зазначити, що продовольча безпека у визначенні ФАО у кожній країні залежить від сукупних доходів населення і ступеня забезпечення державою справедливого ціноутворення. З ростом доходів населення відповідно зростає рівень споживання продуктів харчування, змінюється згідно з людськими уподобаннями у якісний бік їхня структура і в кінцевому підсумку забезпечується доступ до необхідної кількості продовольчих продуктів. При цьому витрати на харчування скорочуються [41].

Диверсифікованість та структура харчування великою мірою залежить від доходів населення у тій чи іншій країні. ФАО зібрали дані щодо пропорцій споживання продуктів харчування різних харчових груп за групами доходів по країнах (країни з високим рівнем доходів та країни з низьким рівнем доходів); дані 2017 року.

Як можна побачити з діаграм наведених нижче, чим менший рівень доходів населення в країні, тим більша частка споживання злакових та коренеплодів, адже дані продукти харчування мають порівняно низьку вартість, але, водночас, дають можливість швидкого насичення. У той же час, зі зменшенням доходів знижується рівень споживання яєць та молочних продуктів, а також фруктів та овочів. Рівень споживання риби та м'яса у країнах з низьким рівнем доходів менший приблизно у 5 разів, порівняно з рівнем споживання даних продуктів у країнах з високим рівнем доходів.

Результати виглядають наступним чином (рис. 2.1, 2.2):

Рис. 2.1 Частка в раціоні різних видів продуктів харчування (г/на людину/на день), % (країни з високим рівнем доходів)

Джерело: розроблено автором на основі [21]

Рис. 2.2 Частка в раціоні різних видів продуктів харчування (г/на людину/на день), % (країни з низьким рівнем доходів)

Джерело: розроблено автором на основі [21]

Оцінити рівень та структуру кінцевого споживання також можна за допомогою визначення калорійності і структури місячного раціону харчування,

середнього споживання основних продуктів харчування, співвідношення з раціональними нормами харчування, наявність мережі роздрібної торгівлі у розрахунку на 10 тис. чол. тощо.

Для більш повного розуміння рівня продовольчої безпеки та розвитку АПК країни можна використати такі показники, як рівень і структура виробництва основних видів продукції, стан матеріально-технічної бази АПК, питома вага сільського господарства у ВВП, родючість землі, рівень розораності. Важливими є рентабельність виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів, фінансові результати діяльності сільськогосподарських і переробних підприємств, обсяги інвестицій в агропродовольчу сферу, у т.ч. іноземних, рівень державної підтримки аграрних товаровиробників тощо [34].

Одним із найважливіших показників, який дає змогу оцінити продовольчу безпеку в країні є рівень самозабезпечення основними видами продовольства, частка імпортованих товарів у загальній структурі реалізації, обсяг запасів продовольства, баланс зовнішньої торгівлі продовольчими товарами тощо.

Не менш важливими є показники якості та безпечності продуктів харчування, які можна оцінити за кількістю товарів, що не відповідають вимогам якості, за вмістом шкідливих речовин у продуктах тощо [31]. Особливої уваги потребує обсяг окремих видів продовольчої продукції, що виробляється за міжнародними стандартами якості в загальному обсязі її виробництва.

Останніми роками забезпечення населення якісними продуктами харчування у більшості країн світу значно покращилось, але України це не стосується. Більш того, Україна постала перед проблемою недостатності харчування.

Що стосується факторів, що впливають на рівень продовольчої безпеки України, то за даними експертів компанії "Baker Tilly"[40], найбільший негативний вплив на ситуацію з продовольчою безпекою в Україні мають фактори, що не належать до суто аграрних проблем. Йдеться, передусім, про проблеми, пов'язані з загальним станом економіки: високий рівень корупції, занадто дорогі кредити, недостатній обсяг фінансування наукових досліджень і новітніх розробок в аграрному секторі, ризик політичної нестабільності [33].

Серед основних загроз продовольчій безпеці України можна виділити:

- низький рівень доходів населення, зростання споживчих цін на продовольчі товари більш швидкими темпами, ніж доходи населення;
- недостатній рівень самозабезпечення країни продуктами харчування, зростання імпорту продуктів харчування, поширення іноземних торгових марок;
- неефективне землеробство (недотримання науково обгрунтованих норм ведення землеробства, хибна практика максимального залучення земель до обробітку, недостатнє внесення мінеральних добрив, невиконання природоохоронних заходів тощо);
- низька конкурентоздатність вітчизняної продукції за якістю та ціною;
- експансія великих торговельних мереж, які диктують свої умови на внутрішньому ринку України, часто маючи завищені вимоги до якості продукції, умов її постачання тощо та встановлюючи високі торговельні націнки;
- недостатній контроль за ввезенням в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів і генетично модифікованих організмів;
- недостатня інвестиційна привабливість української сфери АПК, що, в свою чергу, веде до того, що страждає весь сектор в цілому через неможливість залучити необхідні кошти для матеріально-технічного забезпечення галузей та підтримки вітчизняних виробників;
- перетворення експорту продовольчої продукції на самоціль розвитку агропромислового комплексу.
- недостатнє організаційне та фінансове забезпечення державних закупівель життєво важливих продуктів харчування та їх неефективне використання.

Серед найбільших переваг, які має наша держава, можна визначити відносно невеликий відсоток людей, що перебувають нижче глобального рівня бідності, безпеку продуктів харчування, низький рівень втрат продовольства, помірні тарифи на імпорт сільськогосподарської продукції, волатильність виробництва та наявність програм продовольчої безпеки [15].

2.2. Аналіз рівня продовольчої безпеки України на сучасному етапі її розвитку

Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 р. та проголошене ООН «Десятиліття дій із проблем харчування» (2016–2025 рр.) закликають усі країни й усі зацікавлені сторони до спільних дій, метою яких має стати ліквідація до 2030 р. голоду і неповноцінного харчування в усіх його проявах. У Глобальному індексі голоду 2019 року Україна є однією з 17 країн із оцінкою менше 5. Цим країнам не присвоєно індивідуальні ранги, а скоріше вони класифікуються 1–17 із 117 країн. Відмінності між їх балами мінімальні. З оцінкою менше 5, Україна страждає від низького рівня голоду [36]. Станом на 2017 рік 3,5% населення України голодують. Для порівняння, у 2010 році цей показник становив 2,5% [46].

Для України продовольча безпека є викликом, адже наша держава, по-перше, не входить до жодного з провідних економічних формувань світу; по-друге, не має достатньо розгалужених двосторонніх економічних зв'язків, підтверджених угодами про вільну торгівлю; по-третє, значну частку аграрної продукції Україна експортує, як правило, через ТНК переважно без довгострокових договорів, які б гарантували її ефективне співробітництво, особливо в частині забезпечення стабільності в сфері АПК, продовольчої безпеки держави й раціонального використання наявних ресурсів для виробництва аграрної продукції та її переробки [35].

Аналіз рівня продовольчої безпеки України дає зрозуміти, що різні регіони нашої країни забезпечені продуктами харчування різною мірою. Історично та в силу різних чинників (природокліматичних, економічних тощо) склався поділ регіонів на споживаючі та виробляючі продовольство. Деякі території постійно відчують потребу у зовнішніх поставках продуктів харчування [37].

Варто зазначити, що зростання залежності країни від імпорту продуктів харчування значною мірою погіршує ситуацію з продовольчою безпекою держави, адже недостатній рівень продовольчого самозабезпечення підриває позиції країни на світовій арені.

У багатьох країнах світу витрати на харчування становлять 10—15% сукупних доходів населення. У таких країнах, як США, Сінгапур, Великобританія, Ірландія, Канада, Швейцарія, Австралія та Австрія жителі витрачають на їжу менше 10% своїх доходів. У Німеччині, Нідерландах, Фінляндії, Катарі, Бельгії, Південній Кореї - до 15% [44]. За даними Державної служби статистики на продукти харчування та безалкогольні напої українськими домогосподарствами витрачається близько 50% доходів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Структура сукупних витрат українських домогосподарств

Структура сукупних витрат										
¹ (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя територій у Донецькій та Луганській областях.)										
	2010	2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	2018 ¹	2019 ¹
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	3073,3	3458,0	3592,1	3820,3	4048,9	4952,0	5720,4	7139,4	8308,6	9670,2
Структура сукупних витрат домогосподарств	відсотків									
Споживчі сукупні витрати	89,9	90,1	90,8	90,2	91,6	92,9	93,2	92,9	92,0	91,3
продукти харчування та безалкогольні напої	51,6	51,3	50,1	50,1	51,9	53,1	49,8	47,9	47,7	46,6
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,4	3,4	3,5	3,5	3,4	3,3	2,9	3,1	3,4	3,2
непродовольчі товари та послуги	34,9	35,4	37,2	36,6	36,3	36,5	40,5	41,9	40,9	41,5
в тому числі										
одяг і взуття	6,0	5,7	6,1	5,9	6,0	5,7	5,6	5,5	5,4	5,5
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	9,2	9,6	9,9	9,5	9,4	11,7	16,0	17,0	15,2	14,6
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,3	2,2	2,3	2,3	2,3	2,0	1,7	2,0	2,1	1,8
охорона здоров'я	3,2	3,2	3,4	3,4	3,6	3,7	4,2	3,8	4,0	4,1
транспорт	3,7	4,0	4,3	4,3	4,3	3,7	3,6	3,7	3,7	4,8
зв'язок	2,7	2,6	2,8	2,8	2,8	2,4	2,3	2,4	2,6	2,8
відпочинок і культура	1,8	1,9	2,0	2,1	1,8	1,5	1,4	1,6	1,8	1,6
освіта	1,3	1,3	1,3	1,2	1,1	1,1	1,0	1,1	1,0	1,1
ресторани та готелі	2,4	2,5	2,5	2,5	2,3	2,0	2,2	2,3	2,4	2,6

Продовження таблиці 2.2

різні товари і послуги	2,3	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7	2,5	2,5	2,7	2,6
Неспоживчі сукупні витрати	10,1	9,9	9,2	9,8	8,4	7,1	6,8	7,1	8,0	8,7
<i>Довідково: оплата житла, комунальних продуктів та послуг</i>	7,6	8,0	8,3	8,0	8,1	10,2	14,7	15,4	13,9	13,0

Джерело: [38]

Той факт, що близько половини витрат українців припадає на продукти харчування свідчить про бідність населення України, адже чим більший відсоток витрат припадає на продукти харчування, тим біднішою є держава. Ціни на продукти харчування в нашій країні фактично такі ж як у європейських країнах, при набагато меншому рівні доходів.

Більш того, споживання основних продуктів харчування в Україні залишається нижчим раціональних норм, розрахованих Міністерством охорони здоров'я (табл 2.2).

Таблиця 2.3

Рівень споживання населенням України основних видів продуктів харчування (на одну особу в рік, кг)

Вид продуктів	Раціональна норма споживання (Згідно МОЗ України)	2015	2016	2017	2018	2019	Зміна 2019/2015
М'ясо та м'ясопродукти	80	50,9	51,4	51,7	52,8	53,8	+5,7%
Молоко і молочні продукти	380	209,9	209,5	200,1	197,7	201,7	-3,9%
Яйця, шт	290	280	267	270	275	279	-0,4%
Риба та рибні продукти	20	8,6	9,6	10,5	11,8	12,5	+45,3%
Цукор	38	35,7	33,3	30,1	29,8	28,5	-20,2%
Рослинна олія	13	12,3	11,7	12	11,9	11,2	-8,9%
Картопля	124	137,5	139,8	140	139,4	135,6	-1,4%

Продовження таблиці 2.3

Овочі та баштанні продовольчі культури	161	160,8	163,7	161	163,9	167,5	+4,2%
Плоди, ягоди та виноград	90	50,9	49,7	53,5	57,8	59,2	+16,3%
Хліб та хлібні продукти	101	103,2	101	103,4	99,5	97,2	-5,8%

Джерело: розроблено автором на основі [51], [47]

Найбільший розрив спостерігається у споживанні плодів, ягід та винограду (за душевим споживанням фруктів і ягід Україна відстає від розвинутих країн у 4 рази), молока та молочних продуктів, а також по рибі та рибним продуктам. Рациональні норми споживання у домогосподарствах досягнуті лише по овочам та баштанним продовольчим культурам, рослинній олії, а також хлібові і хлібопродуктам.

Недосягнення норм раціонального споживання значною мірою спричинено недостатнім рівнем доходів домогосподарств. Для порівняння: середньостатистичний українець випиває мінеральної води до 15 л/рік, француз – близько 115 л/рік, та й у середньому по Європі цей показник коливається на рівні 100 л/рік. На жаль, таку різницю можна пояснити не стільки низькою культурою споживання, але передусім низькою платоспроможністю українського населення [39]. Тому для забезпечення раціональних норм споживання необхідно не лише збільшувати виробництво продуктів харчування, а, перш за все, підвищувати купівельну спроможність населення [45].

Агропромисловий комплекс є ключовим локомотивом української економіки та її провідною ланкою, створюючи вагомий внесок у валову додану вартість (10,1% ВВП за 2018 рік) та формуючи майже половину експорту країни (44,3% в експорті товарів за 2019 рік). Одним з чинників розвитку сільськогосподарського виробництва та переробної промисловості харчових продуктів була активна модернізація виробничих процесів.

Так, у 2018 році продуктивність праці у сільському господарстві становила 10,89 тис. доларів США на одного зайнятого, що вище рівня 2015 року на 25,5% та перевищує цільовий орієнтир 2020 року. Підвищення продуктивності надало можливість:

- збільшити обсяги виробництва зернових культур за рахунок використання інтенсивних технологій. Так, обсяг зернових культур у 2016 році становив 66,1 млн. т, у 2018 році – 70,1 млн т. та у 2019 році – 75,1 млн. т.;
- поступово перейти від господарств, що суттєво залежать від погодних умов, до господарств, які здатні забезпечувати високі збори врожаїв кілька років підряд за різних умов.
- зменшити залежність від ринків РФ, успішно пережити продовольче ембарго, яке запровадила РФ у 2016 році;
- вирішити проблему значної волатильності цін на продукти харчування як за рахунок нарощування їх пропозиції, так і внаслідок реалізації НБУ політики інфляційного таргетування, що разом призвело до зниження середньорічних цін на продукти харчування до 8,3% у 2019 році проти 44,4% у 2015 році (ІСЦ у середньорічному розрахунку) [47].

Отже, країна впродовж останніх років стабільно виробляє достатні обсяги продовольства для забезпечення внутрішніх потреб. За рахунок власного виробництва потреба внутрішнього ринку в основних продуктах харчування забезпечується в межах 97-109%, що відповідає оптимістичному рівню продовольчої безпеки рекомендованими ФАО, та дозволяє формувати потужну базу для аграрного експорту. Проте, це не є достатньою умовою для забезпечення продовольчої безпеки для всіх домогосподарств, а особливо для найбільш вразливих верств населення країни.

Глобальний індекс продовольчої безпеки розглядає основні питання фізичної та цінової доступності та якості у 113 країнах. Індекс - це динамічна кількісна та якісна модель порівняльного аналізу, побудована з 34 унікальних показників.

Згідно рейтингу Глобального індексу продовольчої безпеки (Global Food Security Index) за 2019 рік Україна займає 76-у позицію зі 113 із результатом 57,1 зі

100 (де 100 – це найкращий результат) [42]. Такий результат свідчить про те, що Україна недостатньо відповідає вимогам цінової та фізичної доступності продовольства, харчові продукти не повністю відповідають стандартам якості та безпеки тощо. Основними викликами для країни та факторами зменшення Індексу є низькі показники ВВП на душу населення, недостатній обсяг державного фінансування наукових досліджень та новітніх розробок в аграрному секторі, доступ фермерів до фінансування, відсутність харчових стандартів, слабка дорожня та портова інфраструктура, малий відсоток земельних ділянок, обладнаних для зрошення, а також ризики політичної стабільності та корупція.

Наразі відсутня збалансованість у харчуванні українців. Так, за рахунок продукції тваринного походження калорійність раціону забезпечується лише на 29% при оптимальному рівні 55%.

Поряд з позитивними тенденціями, мають місце процеси, за якими прогрес відсутній або недостатній, або певний сектор економіки наразі перебуває на етапі становлення, зокрема відбулось зменшення частки сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом у загальній площі сільськогосподарських угідь України з 2016 року, що пов'язане, з одного боку, із зміною системи моніторингу даних в органічному секторі України, десертифікацією недобросовісних операторів як етап «очищення органічного сектору», що є позитивним і важливим наслідком запровадження моніторингу даних зі сторони України, а з іншого, із відсутністю дієвого національного законодавства у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції. Виробництво органічної продукції протягом усіх років, у тому числі і у 2020 році, здійснюється відповідно до стандартів, еквівалентних законодавству ЄС, США, Канади та інших країн.

В Україні в останні роки суттєво зросла кількість сільськогосподарських виробників органічної продукції – з 294 у 2016 році до 501 у 2018 році (сертифікованих відповідно до органічних стандартів, еквівалентних органічному законодавству ЄС та США) [47]. При цьому, продукти що постачаються із Заходу є далеко не екологічно чистими. Мають консерванти і добавки, заборонені до вживання в країнах-виробниках [32].

Висновки до розділу 2

Забезпечення продовольчої безпеки посідає провідне місце серед основних напрямів реалізації економічної політики всіх держав світу, в тому числі й України. Водночас ця проблема має різні фактори, які мають значний вплив на рівень продовольчої безпеки.

Основними чинниками є: рівень і структура кінцевого споживання продуктів харчування; стан продовольчого потенціалу сфер АПК і природних ресурсів сільськогосподарського призначення; обсяги і структура експорту-імпорту продовольства в країні, які характеризують міжрегіональний аспект відтворення; якість і безпека продовольства.

Визначено, що за даними Державної служби статистики на продукти харчування та безалкогольні напої українськими домогосподарствами витрачається близько 50% доходів, що у 4-5 разів вище, ніж у розвинених країнах. Це свідчить про бідність населення України. Ціни на продукти харчування в нашій країні фактично такі ж як у європейських країнах, при набагато меншому рівні доходів.

Констатовано, що згідно рейтингу Глобального індексу продовольчої безпеки (Global Food Security Index) за 2019 рік Україна займає 76-у позицію зі 113. Україна недостатньо відповідає вимогам цінової та фізичної доступності продовольства, крім того, харчові продукти не повністю відповідають стандартам якості та безпеки тощо.

Аналіз показав, що споживання основних продуктів харчування в Україні залишається нижчим раціональних норм, розрахованих Міністерством охорони здоров'я. Найбільший розрив спостерігається у споживанні плодів, ягід та винограду, молока та молочних продуктів, а також по рибі та рибним продуктам. Раціональні норми споживання у домогосподарствах досягнуті лише по овочам та баштанним продовольчим культурам, рослинній олії, а також хлібові і хлібопродуктам.

РОЗДІЛ 3

СПОСОБИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Пріоритетні напрями підвищення рівня продовольчої безпеки України

Забезпечення достатнього рівня продовольчої безпеки на рівні країни потребує значних зусиль на мікро та макрорівні. Три основні складові: продовольча незалежність (food independence), продовольча безпека (food security) та безпека продовольства (food safety) мають стати головними орієнтирами у вітчизняному АПК (Додаток А).

Для забезпечення продовольчої безпеки країни використовують різні засоби. Основними шляхами забезпечення продовольчої безпеки на національному рівні є (рис. 3.1):

Рис. 3.1 Основні способи забезпечення продовольчої безпеки на національному рівні

Джерело: складено автором на основі [49].

Що стосується саме України, то для підвищення рівня продовольчої безпеки в нашій країні можна запровадити такі заходи:

- збільшити державну підтримку сільського господарства (у США, що є основним експортером продуктів харчування і зерна у світі, рівень державної підтримки сільського господарства становить 40% відносно вартості виробленої сільськогосподарської продукції, у країнах ЄС – 35%, а в Японії та Франції – 72%, в Україні – 8,3%) [32];
- ввести мінімальні гарантовані закупівельні ціни, що забезпечують товаровиробникам високу рентабельність виробництва і його розширення;
- впровадити торговельний або дилерський кредит (погашення якого здійснювалося б після закінчення збору врожаю й т.ін.);
- розвивати фермерство, впровадити контрактне фермерство (суть якого у такому: держава надає кредити у вигляді засобів виробництва, а наприкінці року фермер може повернути кредит, продавши продукцію цим підприємствам);
- ввести мораторій на імпорт продовольства, яке в достатній кількості виробляється в Україні;
- відродити систему щорічної обов'язкової державної закупівлі за твердими цінами продукції сільського господарства;
- ввести податкові канікули для підприємств АПК строком на 5 років і мораторій на банкрутство сільськогосподарських підприємств;
- створити відновлювані стратегічні запаси продовольства на випадок стихійних лих, війн та інших надзвичайних обставин. Ці запаси дозволять уникнути голоду в країні при введенні нормованого розподілу продуктів харчування на протязі не менше, як п'ять років. (Є історичне підтвердження необхідності та реальність цієї умови. Наприклад, запаси зерна на цей період створені в США, Швейцарії та ін. країнах) [32];
- здійснити заходи щодо вдосконалення системи забезпечення безпеки та контролю за якістю продуктів харчування по всьому ланцюжку, від виробництва, зберігання, транспортування, переробки і до реалізації,

включаючи й імпорتنі операції. Тут також потрібні введення нормативно-правового регулювання, якнайшвидше прийняття технічних регламентів, насамперед по м'ясу і м'ясній продукції. Слід гармонізувати з міжнародними вимогами показники безпеки продовольчої сировини і харчових продуктів, створити сучасну інструментальну та методичну базу, організаційну структуру контролю за якістю та безпекою продовольчої сировини і харчових продуктів [48].

Слід враховувати, що йде монополізація ринків збуту закордонними торговельними компаніями, через що змінюється структура оптової торгівлі не на користь вітчизняної продукції. Вони вкладають значні кошти у створення по всій країні мережі власних структур, використовують різні протекціоністські заходи для просування своєї продукції на український ринок, доходять у цьому до застосування недобросовісних методів конкуренції.

Потрібна державна політика стимулювання національного бізнесу до участі у вибудовуванні системи оптової торгівлі в країні та удосконалення механізму державних закупівель, що становлять самостійний сегмент національного ринку, який, за різними оцінками, складає в середньому 12,0% для високорозвинутих країн і до 20,0% для інших країн світу, та здатний встановити національні умови і заходи для стимулювання внутрішнього підприємницького середовища [54].

Сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування переважної більшості сільськогосподарських культур і потужний людський потенціал дозволяють Україні не лише забезпечити власну продовольчу безпеку, а й стати активними гравцем на світовому ринку продовольства. Відтак необхідно прискорити процеси реформування аграрного сектору України, що потребує суттєвої модернізації в напрямі розвитку підприємницької діяльності на селі, впровадження інноваційних технологій у виробництво, забезпечення дохідності товаровиробників, а також розбудови соціальної інфраструктури та розвитку сільських територій.

Поряд із продовольчою безпекою, важливим є забезпечення економічної безпеки для населення України, адже збільшення доходів та покращення рівня

життя населення значно впливає на продовольчу безпеку. Через надмірну фінансову напруженість та платіжну кризу, скоротилися реальні доходи більшої частини населення, тому обмежена доступність харчових продуктів для збіднілих верств населення. Із скороченням доходів основної маси населення виявила свій вплив тенденція до натуралізації сільського господарства.

Через різке зниження реальних доходів населення змушене менше витратити коштів на харчування. Водночас, з подорожчанням продуктів харчування населення не має тільки збільшити витрати на продукти, а й скоротити їх споживання. Вартість мінімальної продуктової корзини для працездатної особи в Україні у січні 2018 р. становила близько 1423,7 грн, при цьому найдешевший раціон, рекомендований Міністерством охорони здоров'я України, для дорослої людини в місяць оцінюється приблизно в 1540 грн, або 83% від рівня прожиткового мінімуму для працездатної особи [55].

В умовах глобалізованої ринкової економіки конкурувати можна за рахунок зниження витрат на виробництво продукції або забезпечення високої її якості. Для України — потужного світового виробника аграрної продукції — важливо не лише вийти на нові ринки збуту, але й зберегти та закріпити позиції на внутрішньому продовольчому ринку.

Стратегія імпортозаміщення аграрної продукції перш за все має бути спрямована на розвиток власних переробних потужностей для заміщення імпорту готових харчових продуктів, які мають високу додану вартість. Це, в свою чергу, покращить рівень продовольчої безпеки нашої країни, адже ми будемо більш повною мірою задовольняти свої потреби у продуктах харчування, а не залежати від імпорту.

Також, одним із найважливіших заходів, необхідних для підвищення продовольчої безпеки в Україні, є запровадження дієвої системи контролю й моніторингу якості та безпеки виробництва сільськогосподарської продукції і продуктів харчування. Однією із проблем в нашій країні є те, що Держпродспоживслужба займається лише ліквідацією спалахів (таких як спалах африканської чуми свиней у 2016 році), а натомість потрібно проводити активну

роботу із запобігання поширенню. Основна причина такого становища полягає в незадовільному рівні фінансування (наприклад, на боротьбу з захворюванням тварин Державна служба з питань безпеки харчових продуктів і захисту споживачів, з необхідних 360 млн грн, отримала лише 116 млн грн) [56].

3.2. Прогнозна оцінка наслідків впровадження заходів з підвищення рівня продовольчої безпеки

Ступінь продовольчої безпеки держави можливо оцінити, характеризуючи наступні показники:

- стан здоров'я населення, як однієї із основних умов, що забезпечує сталий і прогресивний розвиток держави;
- подовженість життя та демографічна ситуація;
- наявність національної програми по розвитку агропромислового комплексу, рибного та лісового господарства;
- забезпеченість населення продовольством;
- стан галузей, що виробляють продовольство;
- якість продуктів харчування;
- доступність продуктів харчування всім верствам населення;
- обсяги та можливості нарощування стратегічних запасів продовольства на випадок виникнення непередбачених та надзвичайних обставин;
- стан виробничої та науково-технічної бази;
- можливості по збереженню та поліпшенню середовища проживання.

Показники продовольчої безпеки можуть мати наступну систему:

- специфічні особливості країни з точки зору можливостей розвитку і стану агропромислового виробництва та продовольчого ринку;
- рівень доходів населення і цін на продовольчі товари;
- рівень самозабезпечення;
- ступінь задоволення потреб населення в основних продуктах харчування з точки зору як раціонального, так і мінімального рівня споживання;

- розмір перехідних запасів продовольства тощо [50].

Прогнозування показників продовольчої системи характеризує майбутній розвиток стану продовольчого забезпечення населення, виходячи з гіпотези, що основні фактори й тенденції попиту і пропозиції харчових продуктів минулого періоду зберуться на період прогнозу, або що можна обґрунтувати й урахувати напрям змін кон'юнктури споживчого ринку в розглянутій перспективі.

Одним із ключових чинників низького рівня продовольчої безпеки в Україні є недостатня економічна доступність продуктів харчування. Про це може свідчити навіть той факт, що індекс інфляції (індекс споживчих цін) в Україні є набагато вищим, ніж в інших країнах. Для порівняння – у період 2013-2018 рр. індекс споживчих цін у Польщі та Чехії коливався у діапазоні від мінімально 99,3% у 2015 році до максимально 101,6% у 2017р. та від 100,3% у 2015 році до 102,4% у 2017р. відповідно. У той же час, в Україні індекс інфляції мав показник 99,7% у 2013 році, але вже 2015 року набув свого максимального значення за період 2013-2018рр. у 148,7% 2015 року (рис. 3.2).

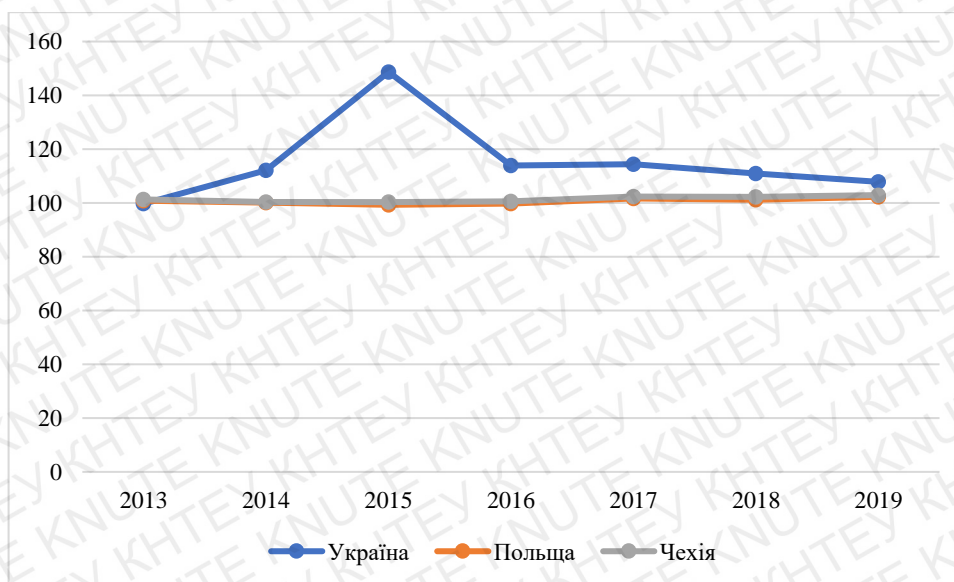

Рис. 3.2 Індекси споживчих цін у окремих країнах світу (до попереднього року; %)

Джерело: розроблено автором на основі [57]

Станом на грудень 2018, незважаючи на зростання зарплат і пенсій, реальний дохід українців становить поки трохи більше 80% від рівня 2013 року. Причина - у

високій інфляції в попередні роки, особливо в 2014 і 2015 роках (тоді ціни зросли на 25% і на 43,3% відповідно) [58].

Інфляція - один з найважливіших показників в економіці, адже вона показує, наскільки знецінилися доходи і заощадження. Уникнути інфляції майже неможливо, тому її існування вважається нормою. Оскільки в світі невідомо зростає чисельність населення, зростає попит на товари і послуги, то і ціни на них теж постійно ростуть. Для розвинених країн нормою вважається інфляція на рівні 1-3%, хоча зараз там переважно спостерігається дефляція - тобто падіння цін [59].

Важливим кроком для України має бути цінова стабільність - збереження купівельної спроможності національної валюти шляхом підтримання у середньостроковій перспективі низьких, стабільних темпів інфляції (на прикладі Польщі та Чехії).

Крім того, нагальною проблемою, що перешкоджає збільшенню рівня продовольчої безпеки в Україні – це низький рівень доходів. Було проведено дослідження у 2020 році, в ході якого експерти вирішили зіставити ціни продуктів харчування з мінімальною зарплатою. Створений для цього дослідження продовольчий кошик складається з 8 позицій: хліб, молоко, яйця, рис, сир, м'ясо, фрукти і овочі. Незважаючи на те, що список цей досить скромний, продукти з нього задовольняють мінімальну потребу дорослої людини в поживних речовинах.

На початку 2020 року вартість продуктів з цього списку виглядала наступним чином: молоко (10 літрів) - 229 грн; хліб (10 буханок) - 121 грн; рис (1,5 кг) - 38 грн; яйця (20 шт.) - 48 грн; сир (1 кг) - 170 грн; м'ясо (6 кг) - 709 грн; фрукти (6 кг) - 151 грн; овочі (8 кг) - 133 грн. Результати дослідження показали, що ціна продовольчого кошика з такими продуктами - 1599 гривень – 42,1% від мінімальної зарплати після сплати податків в Україні на 2020 рік (3802 грн). Це дуже велика сума у порівнянні з іншими країнами. Найвигідніше співвідношення цін на продукти до мінімальної зарплати в Австралії, Великобританії й Ірландії. Там продуктовий кошик становить від 7 до 7,3% від місцевої мінімальної оплати праці [60].

Хоча реальні доходи українців (з урахуванням інфляції) в 2019 році в порівнянні з 2018 роком зросли на 6,5%, але це в 1,7 рази повільніше, ніж в 2017 і 2018 роках (10,9%). В останній раз реальні доходи скорочувалися в 2015 році [61].

Що стосується прогнозу, то на кінець 2021 року задекларований Урядом показник інфляції становить 7,3%, а середньорічний показник інфляції у 2021 році прогнозується на рівні 8,1%. Він трохи відрізняється від прогнозів інших інституцій: НБУ прогнозує середньорічний ІСЦ на 2021 рік на рівні 5,8%, МВФ – 7,2%, а Світовий банк прогнозує найнижчий рівень серед зазначених вище – 5,0% [62].

Дані прогнози все ще перевищують рекомендовані показники розвитку економіки для покращення економічної складової продовольчої безпеки України.

Одним із найрепрезентативніших показників, який дозволяє побачити слабкі місця у забезпеченні продовольчої безпеки є Глобальний індекс продовольчої безпеки (GFSI), який розглядає три основні категорії: рівень доступності, наявність, а також рівень безпеки продуктів харчування. Чим вищий показник індексу, тим краще. Для порівняння можна взяти значення GFSI двох досліджуваних країн (України та Польщі) за період 2012-2019 рр. (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Глобальний індекс продовольчої безпеки України та Польщі за період 2012-2019 рр.

Рік	Україна				Польща			
	Значення Індексу	Доступність	Наявність	Якість та безпека	Значення Індексу	Доступність	Наявність	Якість та безпека
2012	57,8	57,0	55,6	64,5	72,6	74,8	69,9	74,5
2013	57,6	57,4	55,2	64,7	71,6	75,1	67,5	73,8
2014	56,6	57,6	52,4	65,6	71,7	75,4	67,4	74,4
2015	54,4	57,1	48,7	63,0	72,1	75,5	67,8	75,1
2016	55,2	57,2	49,6	65,1	72,4	75,6	68,7	74,9

Продовження таблиці 3.1

2017	54,1	55,7	50,2	61,0	74,1	76,0	72,1	74,9
2018	55,7	54,1	53,8	65,2	75,4	76,4	75,0	74,1
2019	57,1	63,9	50,0	59,6	75,6	81,1	69,3	79,5

Джерело: складено автором на основі [42]

Як можна побачити з даних, наведених вище, Україна значно відстає від Польщі за всіма показниками, а значення категорій «Наявність» та «Доступність» мають найбільшу різницю. Більш того, в той час, як в Польщі значення індексу по категоріям зростає («Доступність», «Якість та безпека»), або залишається майже без змін («Наявність»), то в Україні зростає лише «Доступність», а інші категорії параметри істотно погіршились. Це свідчить про пріоритетність забезпечення наявності та якості продуктів харчування в Україні, поки ситуація не стала катастрофічною.

Наступною проблемою є недостатній рівень фінансування АПК України. Капітальні інвестиції в економіку України за минулий рік становили 584,45 млрд грн (на 11,0% більше, ніж за 2018 рік), з яких у сільське, лісове та рибне господарство — 55,25 млрд грн (на 16,2% менше ніж 2018 року) [63]. Такий обсяг капітальних інвестицій стримує розширення відтворення капіталу сільського господарства, необхідного для забезпечення продовольчої безпеки держави та розширення її експортного потенціалу.

Новим негативним чинником може стати запровадження обігу земель сільгоспризначення, який має запрацювати в Україні з 1 липня 2021 року. Адже сільськогосподарські товаровиробники вже сьогодні дбають про забезпечення своєї діяльності земельними ресурсами у розмірі не більше 100 га на одну особу. А для створення фермерського господарства з трьох осіб необхідно знайти кошти на 300 га. При мінімальній вартості в 1000 дол. США за 1 га ці кошти складатимуть не менше 300 тис. дол. США. Тому частина коштів, які могли б цього року спрямовуватися в інвестування аграрної галузі, можуть бути заморожені [64].

Пріоритетним напрямком інвестування у сільському господарстві України в 2020 році залишається рослинництво як більш прибуткова та експортоорієнтована

галузь, продукція якої є конкурентоспроможною на внутрішньому та зовнішньому ринках. Але основна проблема в тому, що Україна експортує порівняно дешеву продукцію, з низькою доданою вартістю. Тому, варто збільшити інвестиції в інші галузі сільського господарства, які приносять більше доходів в країну. Окрім того, збільшення фінансування матеріально-технічної бази АПК може допомогти Україні вийти на вищий рівень рентабельності сільського господарства. Допомогти у залученні інвестицій до українського АПК може розширення діяльності Українського національного комітету Міжнародної Торгової Палати (ІСС Ukraine), уповноваженого Світовою організацією бізнесу представляти на національній території сучасні тенденції бізнесу та сприяти розвитку міжнародного співробітництва, сприяти міжнародній торгівлі, опануванню нових ринків, пошуку партнерів та залучення інвестицій [65].

Варто зазначити, що в Україні існує проблема зі створенням продовольчих запасів на достатньому рівні. Буквально шоковим для країни стало повідомлення Міністерства розвитку економіки, торгівлі і сільського господарства України про запаси продуктів харчування в торговельних мережах. Станом на квітень 2020 року, торговельні мережі забезпечені запасами олії на 25 днів споживання, цукру – на 20 днів споживання, соняшникової олії – на 25 днів споживання, рису – на 25 днів споживання і гречки – на 37 днів споживання. Українські підприємства харчової промисловості вивозять за кордон приблизно третину виробленої продукції. Так, за січень – березень 2020 року українськими виробниками було реалізовано продуктів харчування на суму 68 054,5 млн грн, у тому числі продано за кордон – на суму 20 732,3 млн грн, тобто 30,5% від виробленого.

Обмеження продовольчого експорту стали б не тільки механізмом формування необхідних запасів, але і способом розширення пропозиції на внутрішньому ринку, підвищення цінової конкуренції і, відповідно, ефективним ринковим механізмом стримування цін [66].

Висновки до розділу 3

Визначено, що забезпечення ефективного функціонування системи продовольчої безпеки безпосередньо залежить від: рівня доходів населення, інвестиційної політики, формування технічного забезпечення сфери АПК, створення товарних запасів тощо.

Проаналізовано Глобальний індекс продовольчої безпеки та зроблено порівняльний аналіз показників Індексу України та Польщі; зроблено висновок, що в нашій країні варто приділити увагу таким параметрам, як «Наявність» та «Якість та безпека».

Обгрунтовано важливість основних напрямів досягнення продовольчої безпеки. По-перше, необхідно забезпечувати економічну доступність продовольства та в таких кількостях, які могли б забезпечити здорове і повноцінне харчування населення. Адже в нашій країні вартість продуктів харчування складає близько половини доходів, а це свідчить про бідність населення, яке не спроможне повною мірою задовольнити базові потреби у різноманітному харчування.

По-друге, треба зробити наголос на досягненні самозабезпеченості продукцією сільського господарства (зокрема продукцією, яку виробляють домашні господарства), поповненні державних запасів продовольством, а також на підтримці і захисті державою вітчизняних товаровиробників, що автоматично коригує імпорт продукції. Оскільки Україна має значний потенціал імпортозаміщення основних продуктів харчування.

По-третє, важливим кроком є залучення інвестицій у сферу АПК, що, в свою чергу, дозволить збільшити ефективність та рентабельність сільського господарства в Україні та забезпечити достатні обсяги продовольства. Масштаби капітальних інвестицій в АПК на сучасному їх рівні не дозволяють повною мірою розвивати сільське господарство та нарощувати виробництво продукції, що є дуже важливим для продовольчої безпеки країни.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У дипломній роботі було досліджено питання продовольчої безпеки України в умовах глобальних викликів. За результатами дослідження можна зробити такі висновки.

1. Проблему голоду та недоїдання є однією із основних у сучасному світі. Існує багато викликів продовольчій безпеці: політична нестабільність, неефективна продовольчу та аграрна політику, зміни клімату та їх екологічні наслідки, продовольча залежність, зменшення економічної доступності тощо. Все це в купі зі зростанням чисельності населення, особливо у найбільш вразливих регіонах, унеможливує повноцінне забезпечення продовольчої безпеки. У регіонах, де люди і так живуть за межею бідності, збільшення вартості основних харчових продуктів може привести до катастрофічних наслідків.

2. Існує ціла низка чинників, які впливають на рівень продовольчої безпеки в країні, зокрема: рівень і структура кінцевого споживання продуктів харчування; стан продовольчого потенціалу сфер АПК і природних ресурсів сільськогосподарського призначення; обсяги і структура експорту-імпорту продовольства; якість і безпека продовольства. В основному проблема голоду стосується країн Африки та Південної Азії – регіонів, де найбільша кількість населення, і де багато людей живуть за межею бідності.

3. Питання продовольчої безпеки у світі, зокрема і в Україні, стоїть досить гостро. Зосередження уваги держави на продовольчій безпеці в даний час особливо актуально, адже продовольча безпека є важливим фактором, що визначає здатність держави забезпечити підґрунтя для достатнього рівня життя будь-якої країни. Порівнявши середньорічний рівень споживання основних продуктів харчування в Україні з розвиненими країнами, був зроблений висновок, що в Україні спостерігається недостатній рівень споживання плодів, ягід та винограду, молока та молочних продуктів, риби та рибних продуктів. Більш того, виявлено, що відсутня збалансованість у харчуванні українців.

4. Були виявлені основні проблеми та загрози продовольчій безпеці України. Цими викликами є: складна економічна ситуація, що, у свою чергу, негативно впливає на економічну доступність продуктів харчування, низький рівень якості продуктів харчування, невідомий вплив COVID-19, неефективне використання наявних ресурсів, недостатні інвестиції в АПК загострюють питання продовольчої безпеки. Ці загрози впливають не тільки на продовольчу сферу, але й на економіку країни в цілому.

5. На підставі проведеного дослідження вироблено пропозиції для підвищення рівня продовольчої безпеки України: 1) збільшити державну підтримку сільського господарства та розвитку сільських територій; 2) збільшити інвестиції в АПК України, зокрема у галузі із високою доданою вартістю, впровадити інноваційні технології у виробництво; 3) розвивати фермерство та підприємницьку діяльність на селі; 4) впровадити масштабну та ефективну політику імпортозаміщення (акцент на заміщення імпорту готових харчових продуктів, які мають високу додану вартість); 5) забезпечити дохідність товаровиробників (шляхом відродження системи щорічної обов'язкової державної закупівлі за твердими цінами продукції сільського господарства); 6) створити стратегічні запаси продовольства на випадок надзвичайних обставин; 7) здійснити заходи щодо вдосконалення системи забезпечення безпеки та контролю за якістю продуктів харчування по всьому ланцюжку, від виробництва, зберігання, транспортування, переробки і до реалізації, включаючи й імпортні операції. Необхідна гармонізація з міжнародними вимогами показників безпеки продуктів харчування.

Поряд із продовольчою безпекою, важливим є забезпечення економічної безпеки для населення України, адже збільшення доходів та покращення рівня життя населення значно впливає на продовольчу безпеку. Через надмірну фінансову напруженість та платіжну кризу скоротилися реальні доходи українців, тому деякі основні продукти харчування стали занадто дорогими, щоб споживати їх на достатньому рекомендованому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мальтус Т. Р. Дослідження закону народонаселення. 1895. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.demoscope.ru/weekly/knigi/maltus/maltus.html>
2. Кенэ Ф. Избранные экономические сочинения / Ф. Кенэ: пер. А.В. Горбунова, Ф.Р. Каплан, Л.А. Фейгиной. – М.: Директмедиа Паблишинг, 2008. 538 с.
3. Кейнс Д. М. Общая теория занятости, процента и денег./ Д.М. Кейнс. – Избранное. – М.: Эксмо, 2007. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://books.google.ru/books?id=yZOEAAQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>
4. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку). Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Саблук П. Т. та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. Київ ННЦ «ІАЕ», 2011. 1008 с.
5. Волченко Н. В. Продовольча безпека: теоретичні аспекти та реалії сьогодення: монографія. Система національного менеджменту в контексті інтеграційного виміру. Суми: ПП Вінниченко М. Д., ФОП Литовченко Є. Б., 2014. С. 38- 57.
6. Гайдуцький П.І. Україні потрібна нова аграрна політика. Економіка АПК. 2005. №10. С. 3-7.
7. Ємець Ю. Г. Конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції у контексті продовольчої безпеки України. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки Вип. 5 (115). Т. 3. Полтава. 2012. С. 116-120.
8. Кузьо Р. М. Продовольча безпека як пріоритет аграрної політики. Сучасні виклики продовольчої безпеки: матеріали круглого столу (15 травня 2015 року). – Львівський НАУ. Львів, С. 38-41.
9. Шубравська О. В. Агропродовольчий розвиток України в контексті забезпечення продовольчої безпеки : монографія / та ін. ; за ред. д-ра екон. наук О. В. Шубравської ; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. К., 2014. 455 с.
10. Офіційний сайт United Nations in Ukraine. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://sdg.org.ua/ua/pro-hlobalni-tsili/zero-hunger>

11. Проект Закону України від 08.04.2011 № 8370 «Про основи продовольчої безпеки України». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/jf6gi00a?an=8>
12. Wackemagel M. Tracking the Ecological Overshoot on the Human Ecology / M. Wackemagel et. al. // Proceedings of the Academy of Science 99, № 14 (2002): — P. 9266—9271. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/11286869_Tracking_the_Ecological_Overshoot_of_the_Human_Economy
13. Кундєєва Г. Продовольча безпека: інноваційний розвиток і зміни у споживанні харчових продуктів / Г. Кундєєва // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. — 2016. — Вип. 42 (2). — С. 29—36.
14. Офіційний сайт дослідницького підрозділу журналу The Economist. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://foodsecurityindex.eiu.com/>
15. Що таке світова продовольча безпека і чому Україна посідає 63 місце у рейтингу. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://bakertilly.ua/news/id44424>
16. Стариченко Є.М. Продовольча безпека країни як соціально-економічна категорія / Є.М. Стариченко // Агросвіт № 13, 2018. [Електронний ресурс]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.agrosvit.info/pdf/13_2018/7.pdf
17. Зеленська О.О. Система продовольчої безпеки: сутність та ієрархічні рівні / О.О. Зеленська // Вісник ЖДТУ.- 2012. - № 1 (59). - С.108-112
18. Єгипетська кара: сарана окупувала Азію і Африку і, можливо, це назавжди. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://hightech.fm/2020/03/10/locust-invasion>
19. Українські чорноземи, продовольча безпека і неефективність. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://usp-ltd.org/ukrainski-chornozemy-prodovolcha-bezpeka-i-neefektyvnist/>
20. Продовольча безпека – основа національної безпеки держави. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://congressworld.com.ua/blog_article.php?id=5

21. Офіційний сайт Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.fao.org/hunger/en/>
22. У світі зростає кількість людей, які страждають від голоду – ООН. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unian.ua/world/10618749-u-sviti-zrostaye-kilkist-lyudey-yaki-strazhdayut-vid-golodu-oon.html>
23. FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. The State of Food Security and Nutrition in the World 2019. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.who.int/docs/default-source/nutritionlibrary/publications/state-food-security-nutrition-2020-inbrief-en.pdf?sfvrsn=65fbc6ed_4
24. Офіційний сайт United Nations World Food Programme. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.wfp.org/analyses-and-assessments>
25. Що не так зі споживчим кошиком, і як можна його скорегувати з користю для здоров'я. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.who.int/docs/default-source/nutritionlibrary/publications/state-food-security-nutrition-2020-inbrief-en.pdf?sfvrsn=65fbc6ed_4
26. Офіційний сайт World Health Organization. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.who.int/>
27. Macrotrends - The Premier Research Platform for Long Term Investors. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.macrotrends.net/countries/hunger-statistics>
28. Ending Poverty. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/poverty/#:~:text=736%20million%20people%20lived%20below%20the%20international%20poverty%20line%20of,Asia%20and%20sub%2DSaharan%20Africa.>
29. 2018 World hunger and poverty facts and statistics. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.worldhunger.org/world-hunger-and-poverty-facts-and-statistics/#:~:text=The%20United%20Nations%20Food%20and,lower%2Dmiddle%2Dincome%20countries.>
30. Global Hunger Index. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.globalhungerindex.org/results.html>

31. Власов В.І. Глобальна продовольча проблема: [монографія] / В.І. Власов. — К., 2001. — 506 с.
32. Міжнародний конгрес «Світ». [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://congressworld.com.ua/blog_article.php?id=5
33. Офіційний сайт Baker Tilly. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://bakertilly.ua/news/id44424>
34. Скидан О.В. Продовольча безпека як пріоритет аграрної політики: проблеми інституціоналізації. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=154>
35. Продовольча безпека України в світлі сучасних тенденцій світової економіки / Кириленко І.Г., Івченко В.Є., Дем'янчук В.В. // Економіка АПК. - 2017. - № 8 - С. 5
36. Показник рівня голоду в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.globalhungerindex.org/ukraine.html>
37. Григор'єв Є.О. Продовольча безпека та особливості її формування на рівні регіонів / Є.О. Григор'єв // Економіка харчової промисловості – 2015. – Вип. 1 (25). – С. 13-18
38. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdv/dg/Arh_vrdu_u.htm
39. Аналіз ринку мінеральної води в Україні у 2016 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://koloro.ua/blog/issledovaniya/analizrynka-mineralnoi-vody-2016.html>.
40. Що таке світова продовольча безпека і чому Україна посідає 63 місце у рейтингу. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://bakertilly.ua/news/id44424>
41. Продовольча безпека: уявна та реальна. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://m.day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/prodovolcha-bezpeka-uyavna-i-realna>
42. Глобальний індекс продовольчої безпеки. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://foodsecurityindex.eiu.com/Index>

43. Проект Закону України від 08.04.2011 № 8370 «Про основи продовольчої безпеки України». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/jf6gi00a?an=8>
44. Рейтинг країн за видатками на їжу: українці витрачають на продукти харчування 42% своїх доходів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unian.ua/economics/agro/10858439-reyting-krajin-za-vidatkami-na-jizhu-ukrajinci-vitrachayut-na-produkti-harchuvannya-42-svojih-dohodiv.html>
45. Споживання основних продуктів харчування в Україні залишається нижчим раціональних норм. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://infoindustria.com.ua/spozhivannya-osnovnih-produktiv-harchuvannya-v-ukrayini-zalishayetsya-nizhchim-ratsionalnih-norm/>
46. Ukraine Hunger Statistics 2000-2020. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.macrotrends.net/countries/UKR/ukraine/hunger-statistics>
47. ЦСР Україна: добровільний національний огляд. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mof.gov.ua/>
48. Проект Закону України від 15.12.2011 № 8370 «Про основи продовольчої безпеки України». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI01V?an=3>
49. Григорьев Є.О. Продовольча безпека та особливості її формування на рівні регіонів / Є.О. Григорьев // Економіка харчової промисловості – 2015. – Вип. 1 (25). – С. 13-18
50. Прохожев А. А. Общая теория национальной безопасности. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.studmed.ru/view/prohozhev-a-obschaya-teoriya-nacionalnoy-bezopasnosti_197fc1b77f7.html
51. Україна у цифрах. Статистичний збірник 2019. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_Ukraine%20in%20figures_u.pdf

- 52.Стариченко Є.М. Прогнозування рівня продовольчої безпеки України : дисертація. 2019. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://science.btsau.edu.ua/sites/default/files/specradi/disert_starichenko.pdf
- 53.Імпортозаміщення агропродукції: можливість є! [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/7922-importozamishchennia-ahroproduksii-mozhlyvist-ie.html>
- 54.Government at a Glance 2011. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.oecd.org/gov/governmentataglance2011.htm>
- 55.Попри зростання споживання окремих товарів, українці все ще недоїдають. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/nemotrya-na-rost-potrebleniya-otdelnykh-tovarov-ukraintsy-vse-eshche-nedoedayut/>
- 56.Держпродспоживслужба недоотримала 250 млн грн на протиепізоотичні заходи. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://agropolit.com/news/4373-derjprodspojivslujba-nedootrimala-250-mln-grn-na-protiepizootichni-zahodi>
- 57.Індекси споживчих цін. Статистичний збірник Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2019/zb/03/zb_ISC_2018.pdf
- 58.Реальні доходи українців ще не вирости до рівня докризового 2013 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/realnye-dohody-ukraincev-esche-ne-vyrosli-do-uro-348947/>
- 59.Як змінилися ціни в Україні і чи можна довіряти офіційним даним? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://hromadske.ua/ru/posts/kak-izmenilis-ceny-v-ukraine-i-mozhno-li-doveryat-oficialnym-dannym>
- 60.В Україні зарплати ростуть швидше, ніж ціни - дослідження. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://delo.ua/business/v-ukraine-zarplaty-rastut-bystreechem-ceny-is-363333/>
- 61.НБУ прогнозує падіння реальних доходів і зарплат українців у 2020 році. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

<https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/nbu-prognoziruet-padenie-realnyh-dohodov-i-zarp-368091/>

62. Основні макропоказники економічного і соціального розвитку України на 2021 рік: експертний огляд. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/12690>
63. Капітальні інвестиції в економіку України за рік збільшилися на 11%. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2883757-kapitalni-investicii-v-ekonomiku-ukraini-za-rik-zbilsilisa-na-11.html>
64. Інвестиції в АПК України в 2020 році зменшаться на 5%. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://infoindustria.com.ua/investiczi%D1%97-v-apk-ukra%D1%97ni-v-2020-rocz-i-zmenshatsya-na-5/>
65. Український національний комітет Міжнародної Торгової Палати (ICC Ukraine). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://iccu.org/pro-iss-ukraine/>
66. Влада зобов'язана терміново вжити заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zik.ua/news/politics/vlada_zoboviazana_terminovo_vzhyty_zakhody_shchod_o_zabezpechennia_prodovolchoi_bezpeky_ukrainy_medvedchuk_964803

ДОДАТКИ

Додаток А

Пріоритетні напрями підвищення рівня продовольчої безпеки України

Джерело: сформовано автором на основі [32; 48; 49].